

سپس خدایی را که اول و آخر وجود است

بی آنکه اولی بر او پیشی بکمر و یا آخری پس از او باشد

خدایی که دست هر چشمی از دامن دیدارش کوتاه است

و نعم هر ذره‌ی تو صیقلی از پرواز در آسمان و صفحش عاجز

تقدیم به:

پدر و مادرم

که اندوخته علمی ام مرهون محبت های بی دریغ ایشان است.

قدردانی و تشکر

اکنون که این پایان نامه به اتمام رسیده است نکوست تا از کلیه عزیزانی که در این مدت بارها بهمانی ها و همکاری های صمیمانه خود به من لطف نمودند تشکر و سپاسگزاری کنم:

ابتدا از استاد راهنمای ارجمند سرکار خانم دکتر محبوبه ماشوری که با وجود مشغله های بسیار راهنمایی این پایان نامه را پذیرفتند و با صبوری بصیرت خویش مراد به پایان رساندن آن یاری نمودند کمال تشکر را دارم. همچنین از مشاور گرامی سرکار خانم دکتر نسرين فقیه ملک مرزبان که در تمام دوران تحصیل در دانشگاه الزهراء همواره از راهنمایی های بی دریغ شان بهره بردم سپاسگزاری می کنم.

از نویسنده بزرگوار سرکار خانم بلقیس سلیمانی که در تمام مراحل تهیه ی پایان نامه مزاحمت های پایی مرا با کمک ها و مساعدت های خویش پاسخ گفتند تشکر می کنم.

در اینجا لازم می دانم از کلیه اساتید بزرگوار که در دوران تحصیل در محضرشان بودم قدردانی کنم.

در پایان هم از خانواده ی عزیزم که امکانات تحصیل را مهیا ساختند و همواره موجب دلگرمی من در تحصیل بودند نهایت سپاسگزاری و تشکر را دارم.

چکیده

یکی از شیوه‌های بررسی آثار ادبی، بررسی ساختاری است. در بررسی ساختاری هر اثری، تمامی عناصر موجود در متن تجزیه شده، ارتباط بین آنها با کلیت اثر مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در پژوهش حاضر سه رمان از نویسنده و منتقد معاصر، بلقیس سلیمانی بر اساس مطالعه اسنادی بررسی می‌شود. سلیمانی که قبل از نوشتن رمان‌هایش بیشتر به عنوان منتقد شناخته می‌شد با خلق رمان‌های درخشانی توانست مخاطبان زیادی را جذب کند. در دو رمان «بازی آخر بانو» و «خاله بازی» نویسنده شیوه‌ای جالب برای روایت برگزیده است؛ او روایت را بین دو گاهی هم چند راوی تقسیم می‌کند. وی با بهره بردن از عناصر موجود در اطرافش و توجه به مسائل زنان، موفق به خلق داستان‌هایی با مشخصه باورپذیری بالا شده است. سلیمانی در رمان آخرش «به هادس خوش آمدید» از شیوه‌ی روایتی قبل فاصله گرفته و روایت را به راوی خارج از داستان واگذار می‌کند. شخصیت‌پردازی خوب، خلق گفت‌وگوهای درخشان و پیرنگ قوی از جنبه‌های مثبت این آثار است. به‌کاربردن شیوه‌ی تداعی معانی برای روایت گذشته‌ی شخصیت‌ها و رخدادها امکان بررسی رمان‌ها را بر اساس نظریه‌ی نظم ژرار ژنت¹ - منتقد ساختارگرای فرانسوی - فراهم کرده است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که زمان‌پریشی‌های موجود در رمان‌ها بیشتر از نوع گذشته‌نگر بیرونی است؛ به ویژه در رمان «به هادس خوش آمدید»، روایت پیوسته بین گذشته و حال در نوسان است و تعداد گذشته‌نگرها بیشتر از دو رمان قبلی است. زاویه روایت در دو رمان «خاله بازی» و «بازی آخر بانو» اول شخص - من روایتی - و در «به هادس خوش آمدید» زاویه دید سوم شخص به کار رفته است.

واژگان کلیدی: بررسی ساختاری، رمان، عناصر داستان، ژرار ژنت، بلقیس سلیمانی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه
	فصل اول : چارچوب پژوهش
۱-۱..... ۲	۱-۱. مسأله‌ی پژوهش
۲-۱..... ۲	۲-۱. پرسش‌های پژوهش
۳-۱..... ۲	۳-۱. فرضیات پژوهش
۴-۱..... ۳	۴-۱. اهداف پژوهش
۵-۱..... ۳	۵-۱. پیشینه‌ی پژوهش
۶-۱..... ۴	۶-۱. روش پژوهش
	فصل دوم: مفاهیم و کلیات
	۱-۲. گفتار اول : ساختارگرایی
۱-۱-۲..... ۶	۱-۱-۲. فرمالیسم
۲-۱-۲..... ۸	۲-۱-۲. ساختارگرایی
	۲-۲. گفتار دوم: ادبیات داستانی
۱-۲-۲..... ۱۴	۱-۲-۲. ادبیات داستانی

۱۶..... ۲-۲-۲. عناصر داستان

۱۶..... ۱-۲-۲-۲. پیرنگ

۲۰..... ۲-۲-۲-۲. شخصیت و شخصیت‌پردازی

۲۲..... ۳-۲-۲-۲. زاویه دید

۲۳..... ۴-۲-۲-۲. صحنه و صحنه‌پردازی

۲۳..... ۵-۲-۲-۲. حقیقت‌مانندی

۲۴..... ۶-۲-۲-۲. درونمایه

۲۴..... ۷-۲-۲-۲. گفت و گو

۲۴..... ۸-۲-۲-۲. نماد و نمادگرایی

۲۵..... ۹-۲-۲-۲. لحن

۲۵..... ۱۰-۲-۲-۲. فضا و رنگ

۲۵..... ۱۱-۲-۲-۲. موضوع

۲۵..... ۱۲-۲-۲-۲. سبک

فصل سوم: بررسی ساختار رمان‌ها

۱-۳. گفتار اول: رمان "بازی آخر بانو"

۲۷..... ۱-۱-۳. خلاصه‌ی رمان

۳-۱-۲. عناصر داستان..... ۳۲

۳-۱-۳. زبان..... ۷۶

۱) ویژگی سبکی..... ۷۷

۲) ویژگی بلاغی..... ۸۸

الف) آرایه‌های بدیعی..... ۸۸

ب) عناصر بیانی..... ۹۱

۳) ویژگی‌های دستوری..... ۹۴

۴) ویژگی فمینیستی..... ۱۰۵

۵) ویژگی اقلیمی..... ۱۲۸

۳-۲. گفتار دوم : رمان " خاله بازی "

۳-۲-۱. خلاصه‌ی رمان..... ۱۳۷

۳-۲-۲. عناصر داستان..... ۱۴۱

۳-۲-۳. زبان..... ۱۶۶

۱) ویژگی سبکی..... ۱۶۶

۲) ویژگی بلاغی..... ۱۷۶

الف) آرایه‌های بدیعی..... ۱۷۶

۱۷۹..... (ب) عناصر بیانی

۱۸۳..... (۳) ویژگی دستوری

۱۸۷..... (۴) ویژگی فمینیستی

۲۰۴..... (۵) ویژگی اقلیمی

۳-۳. گفتار سوم : رمان " به هادس خوش آمدید "

۲۱۸..... ۱-۳-۳. خلاصه‌ی رمان

۲۲۱..... ۲-۳-۳. عناصر داستان

۲۳۵..... ۳-۳-۳. زبان

۲۳۵..... (۱) ویژگی سبکی

۲۴۶..... (۲) صنایع بلاغی

۲۴۶..... الف (آرایه‌های بدیعی

۲۵۰..... (ب) عناصر بیانی

۲۵۶..... (۱) ویژگی دستوری

۲۷۵..... (۲) ویژگی فمینیستی

۲۹۰..... (۳) ویژگی اقلیمی

فصل چهارم : بررسی رمان ها بر اساس نظریه‌ی " ژنت " درباره‌ی زمان روایت

مقدمه ۲۹۹

۴-۱. گفتار اول : رمان " بازی آخر بانو "

۴-۱-۱. نظم در فصل های رمان ۳۰۳

۴-۱-۲. تداوم در فصل های رمان ۳۰۸

۴-۱-۳. بسامد ۳۱۳

۴-۱-۴. نتیجه‌ی بررسی نظم ، تداوم ، بسامد ۳۱۴

۴-۱-۵. جدول نظم در رمان ۳۱۵

۴-۲. گفتار دوم : رمان " خاله بازی "

۴-۲-۱. نظم در فصل های رمان ۳۱۶

۴-۲-۲. تداوم در فصل های رمان ۳۲۱

۴-۲-۳. بسامد ۳۲۶

۴-۲-۴. نتیجه‌ی بررسی نظم ، تداوم ، بسامد ۳۲۷

۴-۲-۵. جدول نظم در رمان ۳۲۸

۴-۳. گفتار سوم : رمان " به هادس خوش آمدید "

۴-۳-۱. بررسی نظم در رمان ۳۲۹

۳۳۶..... ۲-۳-۴. تداوم

۳۳۷..... ۳-۳-۴. بسامد

۳۳۸..... ۴-۳-۴. نتیجه‌ی بررسی نظم و تداوم و بسامد

۳۳۸..... ۵-۳-۴. جدول نظم در رمان " به هادس خوش آمدید "

۳۳۹..... نتیجه‌گیری

پیوست ها

۳۴۴..... • ژرار ژنت

۳۴۵..... • زندگی‌نامه و معرفی آثار بلقیس سلیمانی

۳۴۶..... فهرست منابع

چکیده انگلیسی

پژوهش حاضر، تلاشی است برای ارزیابی ساختار سه رمان «بازی آخر بانو»، «خاله بازی» و «به هادس خوش آمدید». در بررسی ساختارگرایانه، برای سنجش و ارزیابی هر اثر، متن آن دقیقاً تجزیه می‌شود و همه‌ی عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن اعم از عناصرداستانی (پیرنگ، درونمایه، لحن، فضا، شخصیت و ...) و ساختار آن تحلیل می‌شود.

ساختارگرایان اساس روش خود را بر یافته‌های زبان‌شناسی فردینان دوسوسور^۱ و مردم-شناسی لئو اشتراوس^۲ نهادند. ژرار ژنت یکی از ساختارگرایان اروپایی است که با نقدهای مؤثر بر آثار ممتاز ادبی، یکی از نظریه‌پردازان این روش بررسی آثار محسوب می‌شود. او پس از تجزیه و تحلیل رمان «در جستجوی زمان از دست رفته» مارسل پروست، نظریات خود را در باب عناصری چون زمان روایت و زاویه‌ی دید تبیین کرد. در این پژوهش، رمان‌ها براساس نظریه‌ی او درباره‌ی زمان روایت بررسی می‌شود.

جامعه‌ی آماری این پژوهش سه رمان «بازی آخر بانو»، «خاله بازی» و «به هادس خوش آمدید» از نویسندگی معاصر بلقیس سلیمانی است. بلقیس سلیمانی پیش از این کتاب‌ها و مقالات زیادی منتشر کرده است. او که به تازگی دست به کار نوشتن رمان شده است توانسته جایگاه خوبی را در این عرصه بدست بیاورد که بیانگر توانایی و قدرت نویسندگی‌اش می‌باشد. توجه به مسائل زنان از ویژگی‌های رمان‌های سلیمانی است. قهرمان رمان‌هایش جوانانی هستند که تحولات اجتماعی- تاریخی یک برهه‌ی زمانی خاص بر زندگی آنها تأثیر زیادی گذاشته است. او به مفاهیم اقلیمی هم در آثارش توجه کرده و قابلیت بررسی آن‌ها را از این جنبه نیز فراهم کرده است.

1. Ferdinand de Saussure

2. Leo Strauss

در فصل اول این پژوهش، چارچوب پژوهش تشریح شده است. ابتدا مسأله‌ی پژوهش مطرح می‌شود. سپس پرسش‌های پژوهش، فرضیات، اهداف و پیشینه و نیز روش تحقیق بیان می‌شود. فصل دوم به مبانی نظری تحقیق اختصاص داده شده است. گفتار اول از فصل دوم به ساختارگرایی اختصاص دارد، در ابتدای این گفتار، درباره‌ی فرمالیسم که ساختارگرایی نشأت گرفته از آن است سخن گفته می‌شود و به دنبال آن مطالبی در رابطه با ساختارگرایی و ساختارگرایان آمده است. گفتار دوم فصل دوم به ادبیات داستانی و عناصر داستان و تعریف‌های مختصری از آنها می‌پردازد.

فصل سوم که قسمت اعظم این پژوهش را تشکیل می‌دهد، بر اساس تعداد رمان‌ها به سه گفتار تقسیم می‌شود. گفتار اول مربوط به رمان **"بازی آخر بانو"** است. ابتدا خلاصه‌ای از رمان آورده شده، سپس بازنویسی آن مطابق با پیرنگ داستان بیان شده است. تحلیل عناصر داستانی (طرح، شخصیت، موضوع، درونمایه، لحن، فضا، نماد، و غیره) مربوط به آن هم در ادامه آمده است. به دنبال آن مواردی از ویژگی‌های سبکی، بلاغی و دستوری، گنجانده شده است. پس از آن با توجه به بسامد بالای ویژگی‌های فمینیستی و اقلیمی در اثر، به این دو مورد هم اشاره شده است.

گفتار دوم فصل سوم به رمان **"خاله بازی"** و گفتار سوم هم به رمان **"به هادس خوش آمدید"** اختصاص دارد و همانند گفتار اول به بررسی این رمان‌ها پرداخته شده است.

فصل چهارم به ارزیابی نظم حاکم بر رمان‌ها براساس **نظریه‌ی نظم ژنت** اختصاص دارد. این فصل هم از سه گفتار مجزا تشکیل شده است. قبل از بررسی رمان‌ها بر اساس نظریه‌ی ژنت مقدمه‌ای کوتاه در رابطه با این نظریه ارائه شده است. سه مبحث نظم، تداوم و بسامد که مربوط به زمان روایت می‌شوند در این فصل تحلیل شده است. ترتیب بررسی رمان‌ها در همه‌ی فصل‌ها

با توجه به مقدم بودن زمان نشر آنها است . در پایان هر گفتار نتیجه‌گیری مجزا صورت گرفته و به دنبال آن جدولی مربوط به نتایج به دست آمده بر اساس این نظریه گنجانده شده است.

بعد از فصل چهارم ، نتیجه‌گیری کلی از مطالب و یافته ها در طی این پژوهش ارائه می شود. در پیوست این پژوهش مختصری از زندگی‌نامه و آثار ژرار ژنت و زندگی‌نامه و آثار بلقیس سلیمانی آمده است.

فهرست منابع پایان بخش این پژوهش می‌باشد.

فصل اول :

چارچوب پژوهش

۱-۱. مسأله پژوهش

ساختار، حاصل کلیه روابط عناصر تشکیل دهنده اثر با یکدیگر است. ارتباط ذاتی که در برگیرنده‌ی تمامیت و کلیت یک اثر است و باعث انسجام و یکپارچگی آن می‌شود. ساختار پیوندی محکم و یکپارچه میان همه‌ی عناصر ادبی و هنری به وجود می‌آورد. بر روی آثار داستانی بلقیس سلیمانی تاکنون کار منسجم و علمی صورت نگرفته است. از آنجا که این آثار قابلیت بررسی از منظر ساختاری را دارد برای این پژوهش برگزیده شده است. در هر سه رمانی که در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد به مسائل زنان توجه بسیار شده است. تمامی رمان‌ها مربوط به دهه‌ی شصت می‌باشند که درگیری قهرمانان داستان با مسائل مطرح در جامعه‌ی آن زمان و مشکلات شخصی آنان را بیان می‌کنند. ساختار هر کدام از سه رمان و عناصر داستانی مربوط به آنها در پژوهش حاضر تحلیل و بررسی می‌شود.

۲-۱. پرسش‌های پژوهش

- ۱- کدام یک از عناصر داستانی در رمان‌ها برجستگی بیشتری دارد؟
- ۲- روح زنانه در رمان‌ها چگونه نمود پیدا کرده است؟
- ۳- روایت در رمان‌ها از چه الگویی پیروی کرده است؟

۳-۱. فرضیات پژوهش

- ۱- شخصیت‌پردازی، پیرنگ و زاویه دید نسبت به سایر عناصر برجستگی بیشتری دارد.
- ۲- این ویژگی در انتخاب موضوع، زاویه دید، درونمایه و تعداد زیاد شخصیت‌های داستانی جلوه‌گر شده است.
- ۳- زاویه‌ی دید در رمان «خاله بازی» و «بازی آخر بانو» اول شخص است. ولی در رمان «به هادس خوش آمدید» زاویه‌ی دید سوم شخص است.

۱-۴. اهداف پژوهش

هر سه رمان مورد بحث این قابلیت را دارد که از منظر ساختارگرایی بررسی شود. شیوه‌ی روایتی متفاوت، پایان باز، پیچیدگی‌های زمانی روایت از ویژگی‌های رمان مدرن است که بر ساختار این آثار نیز حاکم است و زمینه‌ی بررسی ساختاری آن‌ها را فراهم می‌کند. زبان این آثار، خصوصیات بلاغی و دستورزبانی، شخصیت‌پردازی، زاویه‌ی دید و پرش‌های زمانی فرصت بررسی ساختاری آن‌ها را به دست می‌دهد. با توجه به این که اصولاً نقد ساختاری رابطه‌ی گریزناپذیری با زبان‌شناسی دارد و زبان در کانون توجه ساختارگرایان قرار دارد، بررسی ترکیب-بندی و میزان هماهنگی اجزای ساختار به آگاهی از توانایی نویسنده در خلق اثرش کمک می‌کند و جایگاه رمان‌ها را در ادبیات داستانی مشخص می‌کند. نویسنده با قابلیت‌های زیاد اقدام به نگارش این رمان‌ها کرده است و آثاری قابل توجه خلق کرده که قابلیت بررسی ساختاری دارد.

۱-۵. پیشینه پژوهش

درباره‌ی آثار سلیمانی مقالاتی در برخی سایت‌های اینترنتی و روزنامه‌ها و مجلات غیرعلمی به چاپ رسیده است که هیچ‌کدام به‌طور خاص و جامع به بررسی ساختاری آنها نپرداخته‌اند. تنها دو مقاله در رابطه با رمان «بازی آخر بانو» بدست آمد :

۱- اوجیبی، علی (۱۳۸۸)، عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)، تهران، مؤسسه کتاب. در این کتاب مقاله‌ای با عنوان «روایت زنانه در داستان-نویسی زنانه» به قلم دکتر مریم حسینی به چاپ رسیده است که نویسنده رمان «بازی آخر بانو» را از منظر نقد فمینیستی بررسی کرده است.

۲- بیزکی، نژند (۱۳۸۵)، کتاب ماه ادبیات و فلسفه (چگونه فولاد آبدیده شد)، شماره ۱۱۲. در این مقاله نویسنده، رمان «بازی آخر بانو» را با توجه به عناصر داستانی بررسی کرده است .

۱-۶. روش پژوهش

اساس این پژوهش بر مطالعه‌ی اسنادی است. ابتدا کتاب‌های نقد ادبی و به‌طور ویژه، کتاب‌هایی که در رابطه با نقد ساختاری بود مطالعه شد. عناصر داستانی که اجزای ساختار را شکل می‌دهند، نیز به‌طور کامل بررسی شد. دست‌یابی و مطالعه‌ی نقدها و مقالاتی که در رابطه با این رمان‌ها نوشته شده بود گام بعدی بود. مقالات و مطالبی که در رابطه با نقد فمینیستی و اقلیمی نوشته شده بود هم مورد مطالعه قرار گرفت. پس از جمع‌آوری اطلاعات لازم درباره‌ی نقد ساختاری، ساختارگرایان برجسته و زندگی‌نامه و آثار سلیمانی، بخش علمی کار آغاز شد. چندین بار رمان‌ها مطالعه شد. عناصر داستانی و ساختاری آنها استخراج شد و در نهایت جمع‌بندی و نتیجه‌گیری آنچه درباره‌ی این آثار بدست آمده بود.

فصل دوم :

مفاهیم و کلیات

گفتار اول : ساختارگرایی

گفتار دوم : ادبیات داستانی

۱-۲. گفتار اول : ساختارگرایی^۱

برای شناخت بیشتر و بهتر هر پدیده‌ای باید به زمینه‌های پیدایش آن توجه کرد تا به شناخت بهتر و دقیق‌تر آن دست‌یافت، به همین دلیل ابتدا زمینه‌ی پیدایش ساختارگرایی بیان می‌شود؛ این که این مقوله چرا و از کجا پدیدار شد و اصولاً ریشه‌های مکتب ساختارگرایی از چه زمینه‌هایی سرچشمه گرفته‌اند؟ سرچشمه‌ی اصلی ساختارگرایی را نظریه‌های فرمالیست‌های روس می‌دانند، بنابراین قبل از ورود به بحث اصلی مختصری درباره‌ی فرمالیسم ذکر می‌شود.

۱-۱-۲. فرمالیسم^۲

فرمالیسم یا صورت‌گرایی روسی^۳، اصطلاحی است که به فعالیت گروهی از نظریه‌پردازان و پژوهشگران ادبی روس اطلاق می‌شود. خود این نظریه‌پردازان چنین اصطلاحی را برنگزیدند بلکه مخالفان این اصطلاح را برای تحقیر این گروه به‌کار می‌بردند، زیرا اساس نظریه‌ی فرمالیست‌ها تأکید بر فرم یا صورت اثر هنری بود. صورت‌گرایی به عنوان یک مکتب مستقل در عرصه‌ی پژوهش‌های ادبی، در سده بیستم میلادی ظهور کرد. فعالیت‌های صورت‌گرایان در دو مرکز صورت‌می‌گرفت: یکی «حلقه‌ی زبان شناسی مسکو» که رومن یاکوبسن^۴ رهبری آن را به عهده داشت و دیگری «اپویاز^۵» (انجمن مطالعه‌ی زبان ادبی) که در سال ۱۹۱۶ شکل گرفته بود. با وجود تفاوت‌هایی میان این دو گروه آنان دغدغه‌های مشترکی داشتند «نخست اینکه می‌کوشیدند تا مطالعه ادبیات را با تعریف موضوع آن و با تعیین شیوه‌ها و رویه‌های خاص آن، بر مبنای علمی استوار کنند. دوم اینکه می‌خواستند پایه‌های این نظریه را که «هنر بازتاب واقعیت است» سست کنند، و بر این نکته تأکید می‌کردند که هنر وجود زیبایی‌شناختی یکه‌ای است که بر پایه قوانین درونی خود عمل می‌کند». (مکاریک، ۱۳۸۵: ۱۹۹).

-
1. Structuralism
 2. Formalism
 3. Russian formalism
 4. Roman Jakobson
 5. Opoyaz